

De Zweeds- Nederlandse Oorlog (1658-1660)

Dit jaar vieren Nederland en Zweden 400 jaar diplomatieke betrekkingen. De relatie tussen beide landen is al heel lang heel goed. Toch was dat niet altijd het geval. In 1658, toen de Republiek op het hoogtepunt van haar macht was, ging zij de strijd aan met Zweden teneinde de bron van haar rijkdom veilig te stellen: de handel op de Oostzee.

IVO VAN DE WIJDEVEN

Op 7 oktober 1658 zette luitenant-admiraal Jacob van Wassenaer Obdam met een grote vloot van 41 schepen, 1413 kanonnen en veertig compagnieën mariniers koers naar de Sont, de zee-engte tussen Denemarken en Zweden bij Elseneur (Helsingør) en Helsingborg. Van Wassenaer had van raadpensionaris Johan de Witt een zeer gecompliceerde geschreven instructie gekregen, maar hij vatte die zelf in één regel samen: ‘Kopenhagen redden en iedereen op haar bakhuis [bakkes] slaan die ons dat wil beletten.’ Kopenhagen werd op dat moment belegerd door de Zweedse koning Karel x Gustaaf. De Republiek schoot haar bondgenoot Denemarken nu te hulp. Dat was niet uit onbaatzuchtigheid, maar uit bittere noodzaak. In de 17de eeuw was de verbinding met Noord-Europa van vitaal belang voor de jonge Republiek. Jaarlijks voeren tweeduizend Nederlandse schepen door de Sont om in het Oostzeegebied hout, haring, laken, zout, specerijen en koloniale waren te verhandelen. Dat was ruim tweemaal zoveel als de rest van de Oostzeehandel van alle landen tezamen. Deze handel vormde verreweg het grootste deel van de totale Nederlandse koopvaart. Op de terugweg vervoerden de Nederlandse schepen vooral graan. De aanvoer daarvan zorgde niet alleen voor voldoende brood voor de bevolking tegen een relatief lage prijs, maar was ook een bron van arbeid. De Witt zou de graanhandel daarom later met recht omdopen tot ‘moedernegotie’. De noordelijke kust van de Sont was Zweeds bezit, terwijl de zuidelijke kust in handen was van Denemarken. Beide landen hieven tol en de grootste angst van de Nederlandse kooplieden was een torenhoge tol. Het buitenlands beleid van de Republiek was erop gericht om Zweden en Denemarken tegen elkaar uit te spelen, want zolang de verdeling

☛ Karel X Gustaaf, koning van Zweden van 1654 tot 1660. Karel onderscheidde zich als een militair vorst. Hij vocht met zijn legers in Polen, Duitsland en Denemarken. Door David Klöcker von Ehrenstrahl, kasteel Skokloster.

van de Sont intact bleef, kon geen van beide landen het doorgaande verkeer zijn wil opleggen. De gehanteerde toltarieven hadden vaak tot irritaties geleid, maar uiteindelijk had de Republiek zowel met Zweden als met Denemarken gunstige tolregelingen afgesproken.

Zweedse binnensee

De ambities van de in 1654 aangetreden Zweedse koning Karel x brachten die regelingen in gevaar. Hij wilde doen wat zijn voorgangers koning Gustaaf II Adolf en kanselier Axel Oxenstierna niet gelukt was: de Oostzee tot Zweedse binnensee maken. Finland en Lijfland (het huidige Estland en Litouwen) waren al Zweeds grondgebied en in 1655 viel

☛ Eind 1658 kwam het tot een eerste militair treffen tussen de Republiek en Zweden tijdens de Slag in de Sont, hier verbeeld door Willem van der Velde (1665). Rijksmuseum Amsterdam.

Karel x Polen binnen. In eerste instantie verliep de verovering van Polen voorspoedig. Eind 1656 boden alleen Danzig (Gdąnsk) en Lwów (Lviv) nog weerstand tegen de Zweden, die beide steden belegerden. Graanschuur Danzig was voor de Republiek de belangrijkste handelsstad in het Oostzeegebied en daarom werd De Witt, die zich liever afzijdig wilde houden in het conflict, gedwongen zijn neutrale houding op te geven. Met groots machtsvertoon voeren 42

Grootmacht Zweden

Net als de Republiek was Zweden in de 17de eeuw een Europese grootmacht. Sinds het in 1523 een koninkrijk werd, had het sterk aan invloed gewonnen. Tijdens de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) speelde Zweden een belangrijke rol; het won grote gebieden in Duitsland. Een paar jaar later boekte het tijdens de Noordse Oorlog (1655-1660) ten koste van Denemarken-Noorwegen opnieuw territoriale winst, maar moest bij de Vrede van Kopenhagen weer veel inleveren. De Zweedse Gouden Eeuw duurde voort tot in de 18de eeuw, waarna het zijn dominantie in Noord-Europa moest afstaan aan Rusland. De illustratie toont koning Gustaaf II Adolf (1594-1632) tijdens een militaire campagne in de Dertigjarige Oorlog, geschilderd door Johann Wolter.

slot waren de Republiek, Engeland en Frankrijk domweg verrast door de snelle overwinning van Karel x.

Chaotisch strijdtoneel

In de loop van 1658 groeide in de Republiek het besef dat er toch iets

Nederlandse schepen met een vuurkracht van 1700 kanons naar Danzig. De blokkade werd zonder een schot te lossen gebroken en er werden zesduizend Nederlandse manschappen aan wal gezet. Karel x moest de belegering beëindigen en deed officieel afstand van Danzig.

Hiermee was de strijd in het Oostzeegebied zeker nog niet beslecht. De Republiek vreesde voor een te machtig Zweden en voerde een ragfijn diplomatiek spel op. Mede als gevolg daarvan verklaarde koning Frederik III van Denemarken op 1 juni 1657 de oorlog aan Zweden. De Denen hoopten dat de Zweden hun handen vol hadden aan de oorlogshandelingen in Polen én dat de Republiek – als verklaard bondgenoot – Denemarken zou helpen in de strijd tegen de Zweden.

Beide veronderstellingen bleken niet juist. Karel x greep de oorlog met Denemarken aan om zich even los te maken uit de moeizaam verlopende strijd in Polen. Met een waar huzarenstukje wist hij de Denen in de strenge winter van 1658 op de knieën te dwingen. Karel x marcheerde met zijn leger over de bevroren wateren van de Grote en de Kleine Belt en veroverde het eiland Seeland, waarop Kopenhagen lag. In het

nauw gedreven sloot Frederik III de vrede van Roskilde. Die was nadelig voor de Republiek, want Denemarken moest beloven samen met Zweden vijandige zeemachten bij de Sont te weren. Het zou dus logisch zijn geweest voor de Republiek om de Denen te hulp te schieten, maar er waren meerdere redenen waarom dit niet was gebeurd. Allereerst was De Witt bang voor een nieuwe oorlog met Engeland. De vrede van Westminster was in 1654 gesloten en de (handels)rivaliteit tussen beide landen was nog steeds groot. Daarnaast hoopte hij dat Engeland en Frankrijk – bondgenoten van Zweden – ook het machtsevenwicht in het Oostzeegebied zouden willen handhaven en zouden ingrijpen om te voorkomen dat Denemarken onder de voet werd gelopen. Tot

➔ De Sont, de zeestraat tussen Zweden en Denemarken, vormde de doorgangsroute voor de lucratieve Oostzeehandel, waar Nederland sinds de late Middeleeuwen zijn welvaart aan te danken had. De illustratie toont de Sont gezien naar het zuiden, in 1726. Op de voorgrond vijf Nederlandse schepen. Rechts liggen onder andere slot Kronborg, Elsenieur en Kopenhagen. Scheepvaartmuseum, Amsterdam. Rechts een 17de-eeuwse wandkaart van Scandinavië, gemaakt door de Nederlandse landmeter en wiskundige Anders Bureus (1571-1661) en graveur Abraham Goos (overleden ca 1643) Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

gedaan moest worden aan de Zweedse overmacht, vooral toen er berichten binnenkwamen dat Engelse marineschepen van de Zweden wel door de Sont mochten varen. In augustus zorgde Karel x voor de ideale reden voor de Republiek om alsnog het bondgenootschap met Denemarken na te leven. De Zweedse koning was bang dat Denemarken hem ondanks de onderdanige houding alsnog in de rug zou aanvallen wanneer hij in 1659 de strijd in Polen zou hervatten. Daarom wilde Karel korte metten maken met Denemarken en belegerde hij Kopenhagen. Dit keer boden de Denen meer verzet en daardoor had de Republiek genoeg tijd om een vloot klaar te maken. In de vroege ochtend van 29 oktober 1658 voer luitenant-admiraal Van Wassenaer met zijn vloot door de Sont. De Zweden schoten vanuit forten aan beide zijden op de vloot, maar deze voer in kiellinie precies in het midden van de zee-engte, waardoor geen enkele kogel doel trof. Karel, die persoonlijk vanaf kasteel Kronenborg het eerste schot had gelost, moest stampvoetend toezien hoe Van Wassenaer de Nederlandse vloot ongehavend door de Sont loodste. Hij werd aan de andere kant van de zee-engte opgewacht door de Zweedse admiraal Carl Gustav Wrangel, die daar

met 45 schepen en 1838 kanonnen patrouilleerde. Het was de bedoeling geweest dat een Deense vloot van 7 schepen en 280 kanonnen zich vanuit Kopenhagen bij de Nederlanders zou voegen, maar vanwege een sterke noordenwind moesten de Denen vanuit de haven toekijken.

Zweedse linie te breken en Kopenhagen te bereiken. De missie was geslaagd: in de daaropvolgende winter moest Karel het beleg van Kopenhagen opheffen.

Vrede van Kopenhagen

Het Nederlandse machtsvertoon had opnieuw indruk gemaakt. De Fransen

De missie was geslaagd: Karel moest het beleg van Kopenhagen opheffen

De sterke wind zorgde voor een chaotisch strijdtoneel. Het schip Brederode van viceadmiraal Witte de With liep aan de grond en De With kwam om het leven door musketvuur toen de Zweden het schip enterden. Vlaggenschip De Eendracht van Van Wassenaer kwam zwaar onder vuur te liggen van de Zweedse schepen Morgonstjerna, Pelikan, Cesar en Johannes, maar werd uiteindelijk ontzet en wist de Morgonstjerna tot zinken te brengen. De Pelikan werd uiteindelijk net als de Rose en de Delmenhorst veroverd door de Nederlanders, die naast de Morgonstjerna ook nog de Leopard wisten te vernietigen. In de vroege middag slaagden de Nederlanders erin door de

besloten zich verder afzijdig te houden. Tegelijkertijd had het machtsvertoon de Engelsen tot afschuw van De Witt bewogen tot het sturen van een eigen vloot van 60 schepen en 2290 kanonnen onder admiraal Edward Montagu naar het Oostzeegebied om de Zweden te steunen. Daarom durfde de Republiek het niet aan om Zweden de genadeklap toe te brengen, al kwam het regelmatig tot schermutselingen tussen patrouillerende Nederlandse en Zweedse schepen. Wel werd in de lente van 1659 een tweede Nederlandse eskader van 39 schepen, 1743 kanonnen en nog eens veertig compagnieën mariniers onder viceadmiraal Michiel de Ruyter naar het gebied gestuurd.

Tegelijkertijd had het indrukwekkende Nederlandse optreden de weg vrijgemaakt voor vredesonderhandelingen. Raadpensionaris De Witt nodigde Engelse en Franse onderhandelaars uit voor een drietal 'Haagse Concerten' over de situatie in het Oostzeegebied. De drie partijen waren gebaat bij een status quo in het Oostzeegebied en kwamen daarom op 21 mei 1659 overeen dat Zweden en Denemarken tot vrede gedwongen moesten worden. Zij zouden een compromis voorgelegd krijgen op basis van de vrede van Roskilde, natuurlijk exclusief de passage over het weren van vijandelijke zeemachten maar inclusief een passage over gunstige toltarieven. De Deense koning Frederik III zag in dat dit het beste was waar hij op kon hopen, maar Karel X was razend. De Zweedse koning kon echter niet langer rekenen op de steun van de Engelsen. Die trokken in augustus hun vloot terug, waardoor de Nederlanders eindelijk de handen vrij hadden om de Zweden naar eigen inzicht aan te pakken. Op 1 november 1659 landden de mariniers van De Ruyter op het Deense eiland Fu-

Admiralen die voor de Republiek een belangrijke rol speelden in de Noordse Oorlog: Jacob van Wassenaer-Obdam (links) en Michiel de Ruyter.

nen, waar zij na de slag bij Nyborg twee weken later de Zweedse troepen op het eiland tot overgave wisten te dwingen. Karel was bereid vrede te sluiten, maar nu zag Frederik III weer zijn kans om samen met de Nederlanders de Zweden een zware slag toe te brengen. Die wilden echter niet dat Denemarken te machtig zou worden en gingen niet in op zijn suggesties. In de daaropvolgende winter smeedden Karel en Frederik allebei nieuwe oorlogsplannen voor de lente. De plotselinge dood van Karel X op 13 februari 1660, waarschijnlijk door een longontsteking, gooide roet in het eten. Onder druk van de Republiek, Frankrijk en Engeland werd op 5 juni 1660 eindelijk de vrede van Kopenhagen getekend. De modernegotie was veiliggesteld. De Republiek had wel een hoge prijs moeten betalen voor de vrede. De steun aan Denemarken had veel geld gekost

en ook de handel had geleden onder de oorlog. Maar de Noordse Oorlog was voor de Republiek een diplomatiek hoogtepunt. Tijdens de Haagse Concerten wist zij niet alleen haar wil op te leggen aan de strijdende partijen Zweden en Denemarken, maar ook aan de machtige buurlanden Engeland en Frankrijk.

Ivo van de Wijdeven is historicus en is werkzaam bij het ministerie van Algemene Zaken.

VERDER LEZEN

- ▶ **Mirte Postma**, Johan de Witt en Coenraad van Beuningen, *Correspondentie tijdens de Noordse Oorlog (1655-1660)*, Scriptio, 2007
- ▶ **Herbert H. Rowen**, *John de Witt. Grand Pensionary of Holland, 1625-1672*, Princeton University Press, 1978
- ▶ **Robert I. Frost**, *The Northern Wars, 1558-1721*, Longman, 2000